

Χωρική ανάλυση και οπτικοποίηση της πληθυσμιακής εξέλιξης των Κυθήρων

Μυρίδης, Μ., Νάκος, Β. και Φιλιππακοπούλου, Β.

Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Κυθηραϊκών Μελετών,
Κύθηρα: Μύθος και Πραγματικότητα, Κύθηρα, 28-29 Σεπτ., 2000, σελ. 251-259.

Εισαγωγή

Η εργασία αυτή είναι μια προσπάθεια εκμετάλλευσης μερικών από τις δυνατότητες που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες στην επεξεργασία και την αναπαράσταση χωρικών δεδομένων.

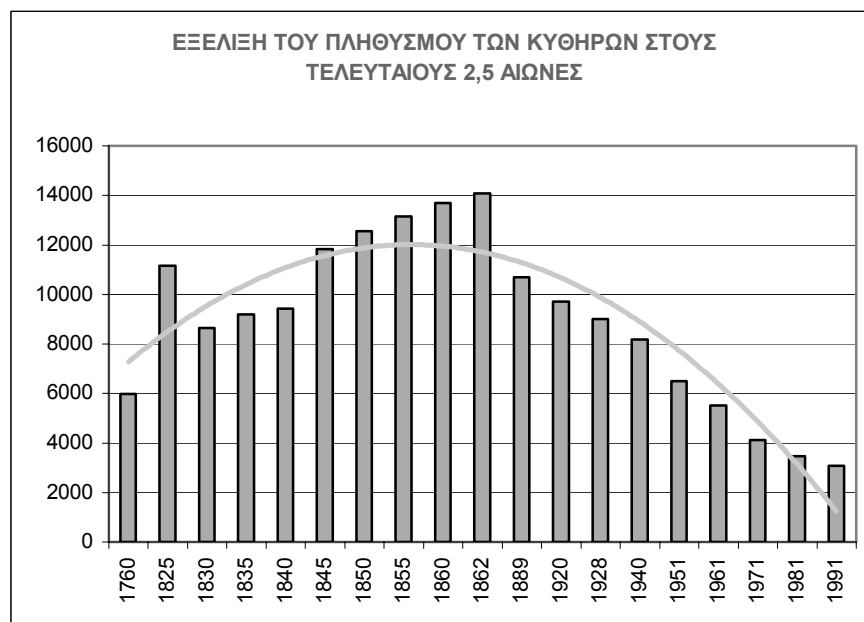
Τα γεωγραφικά δεδομένα κατεξοχήν χωρικά προσφέρονται για τέτοιου είδους αναπαραστάσεις.

Μεταξύ των γεωγραφικών παραμέτρων, ο πληθυσμός αποτελούσε και συνεχίζει να αποτελεί εκείνη τη χωρική συνιστώσα που προσφέρεται ιδιαίτερα για επεξεργασία και αναπαράσταση με τις τεχνικές του αυτοματισμού. Δεδομένα συνήθως ογκώδη και δύσχρηστα στην αντιμετώπιση τους με τις μέχρι τώρα συμβατικές μεθόδους, αντιμετωπίζονται σχετικά γρήγορα και αναπαρίστανται με τρόπους που καταφέρνουν πάντα να είναι περισσότερο ομιλητικοί και αποκαλυπτικοί απ' ό,τι η παράθεση και η ανάγνωση αριθμών.

Επιπλέον μπορούν να αποτελέσουν εργαλεία για άλλους επιστήμονες. Εκεί όμως που μπορεί να βρει ιδανική εφαρμογή είναι στους υπεύθυνους της τοπικής, περιφερειακής και εθνικής διοίκησης με στόχο τη διευκόλυνση και τεκμηρίωση της διαδικασίας λήψης αποφάσεων για αναπτυξιακούς σκοπούς και προγράμματα.

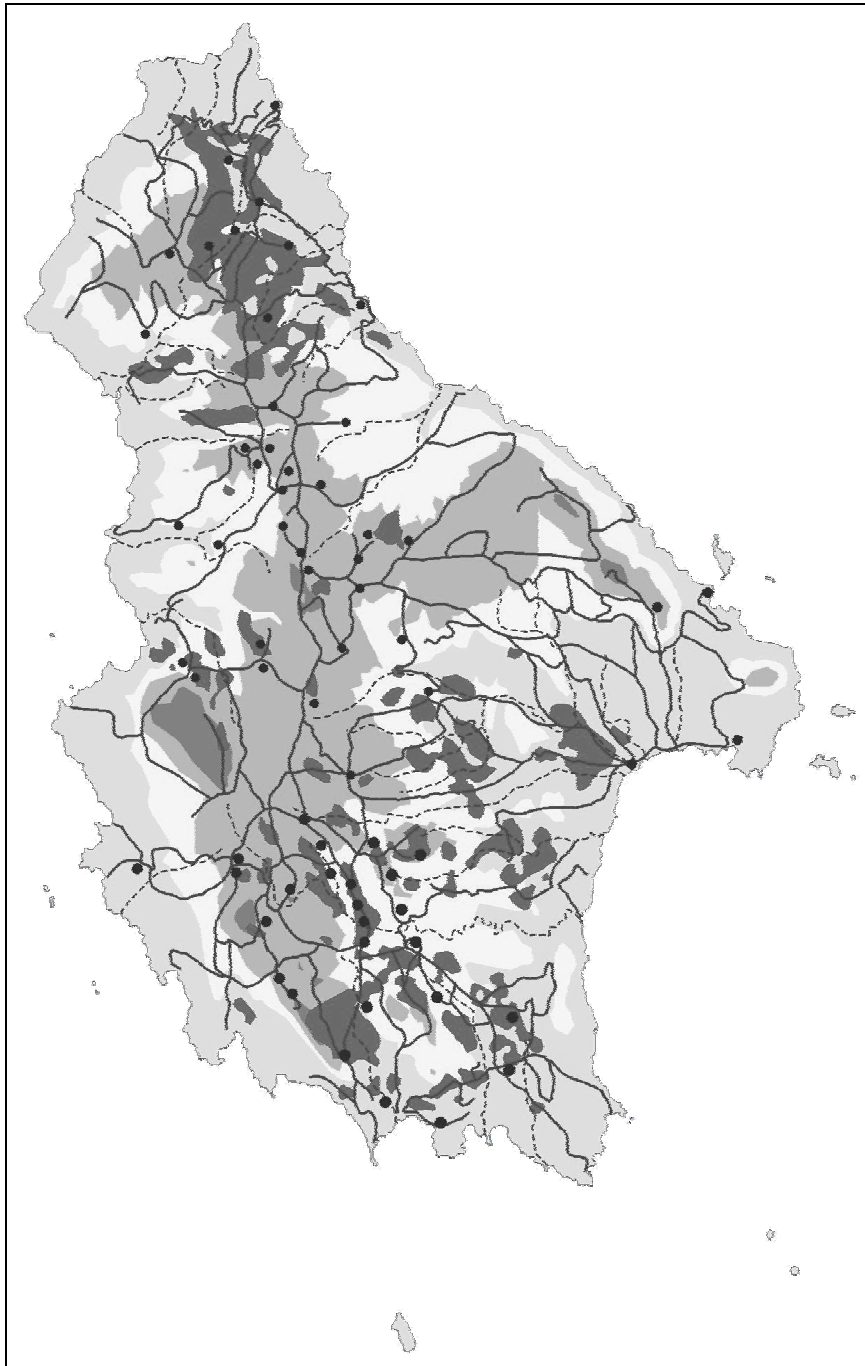
Η εργασία εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πρόγραμμα έρευνας των δυο ιδρυμάτων Ε.Μ.Π. και Α.Π.Θ. και ιδιαίτερα των τμημάτων των Τοπογράφων Μηχανικών, που μέσα στα πλαίσια των χαρτογραφικών και γεωγραφικών δραστηριοτήτων τους, προσπαθούν να μελετήσουν τους τρόπους χαρτογραφικής απεικόνισης των γεωγραφικών συνιστωσών του χώρου, φυσικού και ανθρωπογεννούς.

Με έναν τέτοιο τρόπο προσπαθήσαμε να αντιμετωπίσουμε την δημογραφικά προκλητική περίπτωση των Κυθήρων. (1862 : 14.000 κάτοικοι – 1991 : 3.000 κάτοικοι, δηλαδή σε 130 χρόνια 80% μείωση του πληθυσμού τους).

Διάγραμμα 1: Διάγραμμα εξέλιξης του πληθυσμού των Κυθήρων.

Χρησιμοποιώντας ψηφιακές τεχνικές θελήσαμε να δώσουμε τις εικόνες του νησιού σε ότι αφορά την συγκρότηση του φυσικού γεωγραφικού χώρου καθώς και αυτές που οπτικοποιούν την δραματική ως γνωστό, πληθυσμιακή ιστορία του.

Χάρτης 1: Γεωφυσικός χάρτης των Κυθήρων.

Η Δημογραφική Ιστορία των Κυθήρων

Το να αντιμετωπίσει κανείς τη Δημογραφική Ιστορία ενός νησιού όπως τα Κύθηρα, που η Ιστορία του χάνεται πίσω στους αιώνες, ούτε δυνατό είναι, ούτε αντιστοιχεί

στις απαιτήσεις που βάζουν οι σχετικές Επιστήμες με τις μεθόδους και τις τεχνικές τους.

Για την αναλυτική λοιπόν επεξεργασία δεδομένων και καταστάσεων αναγκαστικά περιοριστήκαμε στα όρια του εικοστού αιώνα για τον οποίο διαθέτουμε στοιχεία ικανά να στηρίξουν την ανάλυσή μας.

Όμως αυτή η τομή στο χρόνο, που μπορεί βέβαια να λειτουργήσει αυτοδύναμα, αλλά που χρειάζεται επίσης σημείο εκκίνησης, μας οδηγεί σε μια χωροχρονική προσέγγιση, στη Γεωγραφία και στην Ιστορία του Τόπου, συνοπτική αλλά θέλουμε να πιστεύουμε κατατοπιστική για τους λίγους από εσάς που δεν θα είχατε ίσως την εποπτεία αυτών των δεδομένων. Ας σημειωθεί ωστόσο ότι για τη δική μας δουλειά θεωρήσαμε ότι ήταν απαραίτητη.

Από βιβλιογραφικές πηγές και ιδιαίτερα τις εργασίες του Καθηγητή Τ. Ν. Λεοντσίνη, αναζητήσαμε πληροφορίες που θα είχαν σχέση με μεταβολές και μετακινήσεις πληθυσμών, αλλά και την οργάνωση του οικιστικού δικτύου, και τις οποίες θα μπορούσαμε να τακτοποιήσουμε στη ροή του χρόνου κατά τις μεγάλες ή μικρές ιστορικές περιόδους του νησιού.

Η επιλογή του χρονικού σημείου εκκίνησης σε τέτοιες περιπτώσεις είναι πάντα ένα δύσκολο βήμα. Προσπαθώντας να είμαστε πρακτικοί επιλέξαμε σαν τέτοιο την αρχή της Βενετοκρατίας στο νησί. Με αφετηρία λοιπόν το 1207 μπορεί να διακρίνει κανείς μια πρώτη περίοδο, μια πρώτη δημογραφική φάση μεταξύ 1207 και 1363 που χαρακτηρίζεται κυρίως από οξύ δημογραφικό πρόβλημα και μια ενδιαφέρουσα, διοικητικού χαρακτήρα, παρέμβαση στην οργάνωση του χώρου με το χωρισμό του νησιού σε 24 διαμερίσματα (canetti). Στη διάρκεια αυτής της περιόδου πρωτεύουσα του νησιού γίνεται ο Άγιος Δημήτριος – Παλιοχώρα. Στα χρόνια 1363 – 1365 εντοπίζεται η μεγαλύτερη μετανάστευση από την Κρήτη προς τα Κύθηρα. Με το τέλος αυτής της περιόδου οριστικοποιείται η Βενετική κατοχή και οργανώνεται το γαιοκτητικό καθεστώς με τη δημιουργία των Φεουδαλίων. Η οργάνωση και ανάπτυξη του Καψαλίου δεν συμβαίνει τυχαία αυτή την εποχή, αλλά σαν αποτέλεσμα της ενίσχυσης της βενετοκρατίας.

Είναι προς τα μέσα του 16ου αιώνα, που εξαιτίας της επιδρομής του Βαρβαρόσσα (1537) και της αναγκαστικής μετακίνησης της πρωτεύουσας νότια, στο Καψάλι – Χώρα, μπορούμε να πούμε ότι διακρίνουμε την επόμενη φάση, της πληθυσμιακής αναστάτωσης των Κυθήρων. Η μεταφορά της πρωτεύουσας αποτελεί προφανώς ένα σημαντικό γεωγραφικό ζήτημα για το νησί τόσο σε επίπεδο πληθυσμιακών ανακατατάξεων, όσο βέβαια και σ' αυτό της οργάνωσης του χώρου και του οικιστικού δικτύου, δημιουργώντας έτσι μια τομή στην παλιά κοινωνική οργάνωση του νησιού με την ανάδειξη μιας καινούργιας. Παραμένει ωστόσο γεγονός η μεγάλη αύξηση του πληθυσμού στη διάρκεια του 16ου αιώνα, με τις μαρτυρίες της απογραφής του 1583 όπου καταγράφονται 14 χωριά και συνοικισμοί, στις αγροτικές περιοχές, με πληθυσμό της τάξεως των 20 – 60 κατοίκων, ενώ ο Μυλοπόταμος αριθμεί 559 κατοίκους.

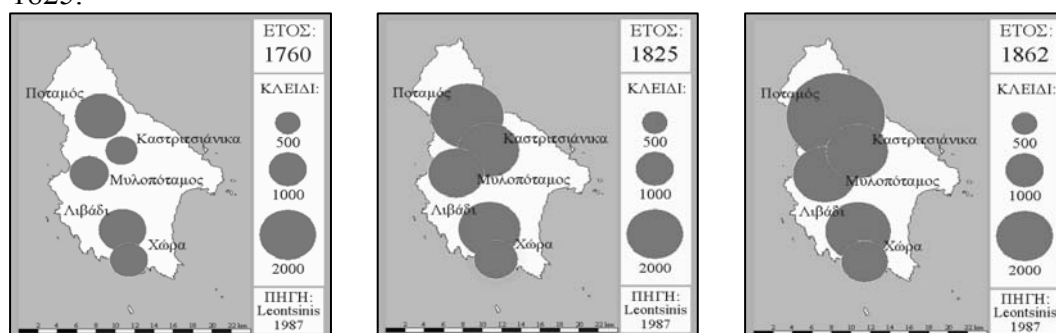
Στα μέσα του 17ου αιώνα και ως αποτέλεσμα του τουρκοβενετικού πολέμου (1645 – 1669), το νησί γνωρίζει σημαντική πληθυσμιακή αύξηση, παρουσιάζοντας ενδιαφέρουσα αστική ανάπτυξη εξ αιτίας της ιδιαίτερης αύξησης του αστικού του πληθυ-

σμού. Νέα μετανάστευση πληθυσμών από την Κρήτη με εγκατάσταση σημαντικού αριθμού οικογενειών στη Χώρα όπου ιδρύουν συνοικία με το όνομα «Σφακιανά».

Το τέλος του 17ου και η αρχή του 18ου αιώνα σημαδεύουν τα Κύθηρα με έντονες μεταναστευτικές κινήσεις πληθυσμών από άλλες περιοχές. Είναι η εποχή που Κρήτες και Πελοποννήσιοι μεταναστεύουν προς τα Επτάνησα και σ' ότι αφορά τα Κύθηρα, έχουμε εγκατάσταση Κρητών στο νότιο τμήμα και Πελοποννησίων στο βόρειο. Στην ίδια περίοδο και με το τέλος της βενετοκρατίας (1727) τα Κύθηρα παρουσιάζουν ένα οργανωμένο σε τέσσερις διοικητικές περιφέρειες οικιστικό δίκτυο με είκοσι σημαντικά χωριά και 50 μικροοικισμούς. Ενδιαφέρον έχει γι' αυτή την περίοδο και η ενσωμάτωση στην τέταρτη διοικητική περιφέρεια του νησιού, εξ αιτίας δημογραφικών μεταβολών, της περιοχής Λειβαδίου, στην οποία υπάγεται, μεταξύ άλλων, και το νεότερο κάστρο του νησιού, το Καστέλλι του Αυλαίμονα.

Από το τέλος του 18ου έως τις αρχές του 19ου αιώνα, κινήματα και επαναστάσεις αναστατώνουν τη ζωή του νησιού, συντελούν όμως στην αναδιάταξη των κοινωνικών σχέσεων και σχηματισμών με ανατροπές και ανακατατάξεις στη δομή της κοινωνίας και του χώρου. Στην περίοδο αυτή, περί το 1770, πολλοί Σπετσιώτες πρόσφυγες εγκαθίστανται στον Μυλοπόταμο, επιστρέφουν όμως στις Σπέτσες το 1772. Αλλά και άλλοι πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία, την Κρήτη και την Πελοπόννησο εγκαθίστανται την περίοδο αυτή στα Κύθηρα και τα Αντικύθηρα. Οι περισσότεροι επιλέγουν ως τόπο εγκατάστασης τη Χώρα, τον Ποταμό και τα Αντικύθηρα.

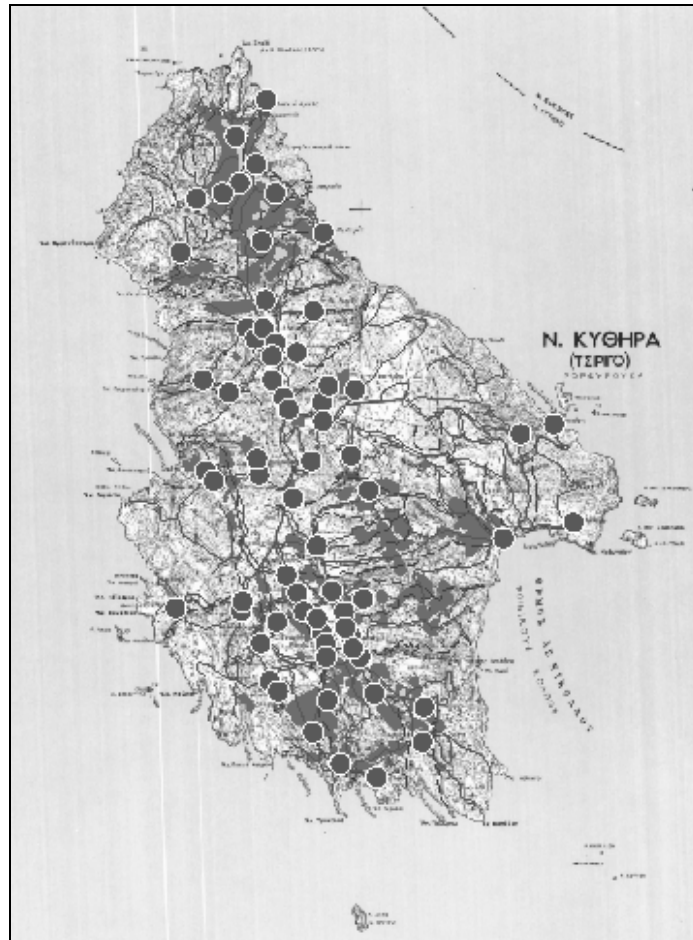
Το μεγαλύτερο τμήμα του 19ου αιώνα (1817 – 1863) χαρακτηρίζεται από την παρουσία των Βρετανών στην περιοχή. Η «Βρετανική Προστασία», συμπίπτει με την Ελληνική Επανάσταση και τις μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών (ελληνικών και τουρκικών) προς τα Κύθηρα. Είναι η εποχή μιας σημαντικής πληθυσμιακής αύξησης για την περιοχή και ιδιαίτερα για τα Κύθηρα. Οι απογραφές στο τέλος της Επανάστασης δείχνουν 10 – 15% πρόσφυγες στο σύνολο του Κυθηραϊκού πληθυσμού: σε σύνολο 10.000 κατοίκων μετρώνται περίπου 1.000 πρόσφυγες το 1825.

Χάρτες 2-4: Εξέλιξη του πληθυσμού κατά τα έτη 1760-1825-1862.

Η οργάνωση του οικιστικού δικτύου στον φυσικό χώρο

Η εικόνα που προκύπτει ως προς την οργάνωση του οικιστικού δικτύου των Κυθήρων είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα

Χάρτης 5: Το οικιστικό δίκτυο του νησιού.

Μια επιμήκης ανάπτυξη που ακολουθεί την ίδια την ανάπτυξη του κεντρικού οροπεδίου, ένθεν κακείθεν του κυρίου οδικού άξονα, με μερικές περιορισμένες ακόμα προεκτάσεις επηρεαζόμενες κυρίως από την ύπαρξη της καλής γεωργικής γης και την παρουσία υδατικών πηγών.

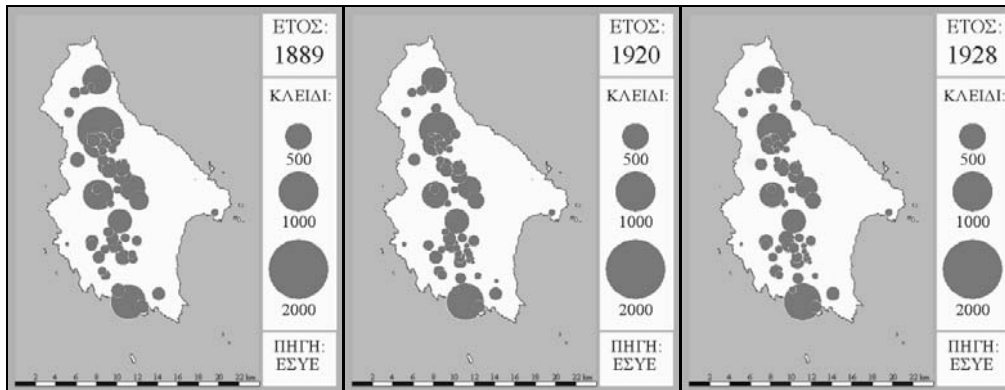
Πόλοι αυτής της γραμμικής μπορούν να θεωρηθούν βόρεια ο Καραβάς με την αγία Πελαγία, κεντρικά η σημαντική ημιαστική παρουσία του Ποταμού και του συμπλέγματος των οικισμών που τον περιβάλλουν και νότια βεβαίως το σύμπλεγμα Λειβάδι – Χώρα – Καψάλη. Οι περιπτώσεις του Αυλέμωνα ανατολικά και του Μυλοποτάμου, δυτικά αποτελούν αποσχίσεις αυτού του συνεκτικού κεντρικού επιμήκη άξονα.

Η ανάπτυξη του οδικού δικτύου σε όλο το πλέγμα των οικισμών, προϊόν σε μεγάλο βαθμό της βρετανικής περιόδου, ακολουθεί και ενισχύει τη συνεκτικότητα του οικιστικού δικτύου.

Όσο για το ιδιαίτερα ενδιαφέρον φυσικό ανάγλυφο του νησιού, μια σειρά χαμηλών οροπεδίων, που επιτρέπει στον επισκέπτη να έχει συνεχή εποπτεία μεγάλης επιφάνειας και ανοιχτούς ορίζοντες, τονίζει με σκηνογραφικό σχεδόν τρόπο, την συνέχεια του οικιστικού και φυτικού τοπίου.

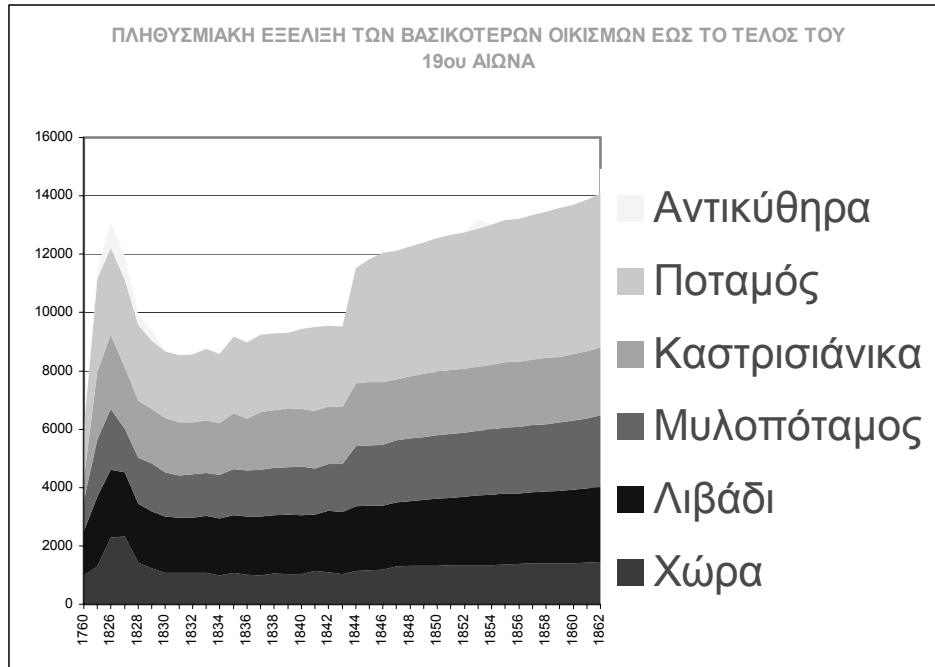
Η Σύγχρονη Εποχή

Οι εκτενέστερες και ακριβέστερες, κατά τεκμήριο, απογραφές της Ε.Σ.Υ.Ε. στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, δείχνουν ότι ήδη στο γύρισμα του αιώνα τα Κύθηρα γνωρίζουν την εκκίνηση αυτού που θα ονομάζαμε μεγάλης διάρκειας πληθυσμιακό μαρασμό.

Χάρτες 6-8: Εξέλιξη των πληθυσμού κατά τα έτη 1889-1920-1928.

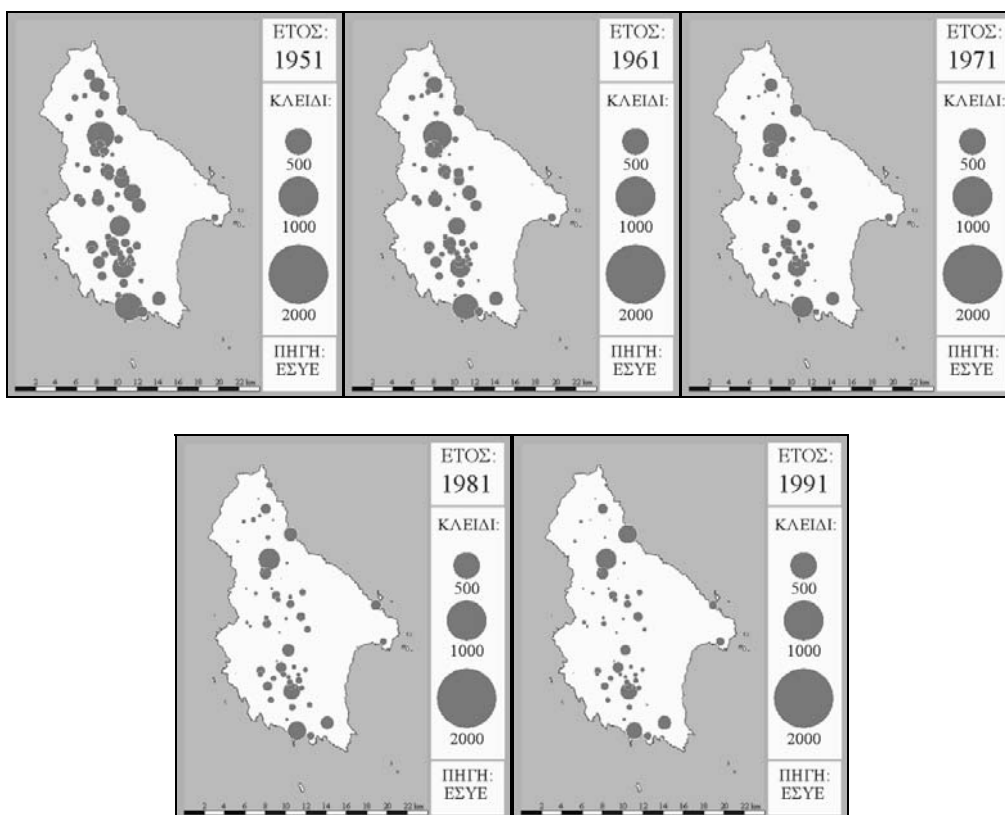
Για την πλειοψηφία των σημαντικών οικισμών, όπως ο Ποταμός, ο Μυλοπόταμος, ο Καραβάς, τα Μητάτα, τα Φριλιγκιάνικα και μερικοί ακόμα, το τέλος του αιώνα σηματοδοτεί και το τέλος της ανάπτυξής τους. Από την απογραφή του 1889 και μετά γνωρίζουν μια συστηματική μείωση του πληθυσμού τους.

Διάγραμμα 2: Διάγραμμα δημογραφικής εξέλιξης των οικισμών του νησιού.

Υπάρχει μια μικρότερη ομάδα οικισμών, μεταξύ των οποίων και η πρωτεύουσα του νησιού, που συνεχίζουν την ανάπτυξή τους έως τα τέλη της δεκαετίας του '30 και μερικοί λίγο αργότερα, λίγο πριν τον δεύτερο πόλεμο, όπως είναι η περίπτωση του Λειβαδιού.

Από εκεί και μετά, με την απογραφή του 1951, το σύνολο των οικισμών του νησιού έως και την απογραφή του 1991 παρουσιάζουν συστηματική μείωση του πληθυσμού τους.

Χάρτες 9-13: Εξέλιξη του πληθυσμού στη σύγχρονη εποχή (από 1951 έως 1991)

Σχετική σταθεροποίηση, στα σημερινά χαμηλά τους επίπεδα παρουσιάζουν ο Ποταμός έχοντας σήμερα χάσει περισσότερο από το 90% του πληθυσμού που είχε την εποχή της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα (1862), και η Χώρα στο πολύ χαμηλό επίπεδο που βρίσκεται σήμερα με μόλις 15% του πληθυσμού που διέθετε την ίδια εποχή.

Μικρή εξαίρεση σ' αυτόν το θλιβερό κανόνα αποτελούν μερικοί οικισμοί που γνωρίζουν πολύ τελευταία μια ανατροπή της μέχρι πρόσφατα γενικής πτωτικής τάσης: πρώτη η Αγία Πελαγία με θεαματική αύξηση 75% μεταξύ '81 και '91 και ακολουθούν ο Κάλαμος, το Άνω Λειβάδι, ο Αβλέμονας και τα Μητάτα, με ποσοστά μεταξύ 10% και 20%.

Επίλογος

Τα Κύθηρα δεν είναι βέβαια η μόνη περιοχή της Χώρας που γνώρισε τέτοια δημογραφική κατάρρευση, εξάλλου το σύνολο της Ελλάδας σήμερα χαρακτηρίζεται από «δημογραφική κατατονία». Η περίπτωση τους όμως έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον αν σκεφτούμε ότι, εκτός της Κέρκυρας, τα Εφτάνησα αποτελούν σήμερα μαζί με μερικές ακόμα περιοχές όπως η Ήπειρος, τις προβληματικότερες δημογραφικά περιοχές της

Ελλάδας. Η αναζήτηση των αιτίων δεν μπορεί να αναπτυχθεί τώρα, όμως οι παράγοντες που επηρεάζουν και διαμορφώνουν μια τέτοια κατάσταση είναι σίγουρα εντοπίσιμοι, αρκεί να μπορέσουν να γίνουν κάποτε και αντιμετωπίσιμοι.

Βιβλιογραφία

- Ανδριτσάκη-Φωτιάδη, Δ. και Πετρόχειλος, Μ.Κ., (1982). *Κυθηραϊκά Μελετήματα*. Βιβλιοπωλείο Διονυσίου Νότη Καραβία (Βιβλιοθήκη Ιστορικών Μελετών 164), Αθήνα, σ. 243.
- Betrin, J., (1983). *Semiology of Graphics*. Madison, Wi: Wisconsin Univ. Press.
- Dent, B. D., 1999. *Cartography. Thematic Map Design* (5th edition). Mc Graw-Hill, Boston, p. 417.
- DiBiase, D., A. M. MacEachren, J. B. Krygier and C. Reeves, 1992. 'Animation and the role of map design in scientific visualization'. *Cartography and GIS*, **19**(4), pp. 201-214.
- Ε.Σ.Υ.Ε. (Απογραφές Πληθυσμού: 1889, 1920, 1928, 1940, 1951, 1961, 1971, 1981, 1991).
- Kraak, M. J. and F. J. Ormeling, 1996. *Cartography. Visualization of Spatial Data*. Addison Wesley Longman Ltd., Essex, p. 222.
- Leontsinis, G.N., (1987). *The Island of Kythera. A Social History*. National and Capodistrian Univ. of Athens, Faculty of Arts, Athens, p. 452.
- Λεοντσίνης, Γ.Ν., (1991). *Ζητήματα Επτανησιακής Κοινωνικής Ιστορίας*. Εκδόσεις Αφοι Τολίδη, Αθήνα, σ. 735.
- MacEachren, A.M., (1995). *How Maps Work*. The Guilford Press, New York, p. 513.